



ŹRÓDŁA / SOURCES / QUELLEN

Rafał Panfil

Muzeum Zamkowe w Malborku, Polska

r.panfil@zamek.malbork.pl • <https://orcid.org/0009-0004-4283-5804>

Kontrakt naarendę ekonomii malborskiej z 1651 roku

A lease on the Malbork economy from 1651

Vertrag über die Pacht der Malborker Wirtschaft aus dem Jahr 1651

Słowa kluczowe: Malbork, ekonomia malborska, Żuławy Malborskie, Zygmunt Guldenstern, Jan Kazimierz Waza

Keywords: Malbork, economy of Malbork, Marshland of Malbork, Zygmunt Guldenstern, Jan Kazimierz Waza

Schlüsselwörter: Marienburg, Marienburger Ökonomie, Marienburger Marschland, Zygmunt Guldenstern, Jan Kazimierz Waza

STRESZCZENIE

Ekonomia malborska była jedną z najbardziej dochodowych ekonomii królewskich. Na podstawie konstytucji sejmowej z 1590 roku włączono ją w skład tzw. królewskich dóbr stołowych, przeznaczonych wyłącznie na zaspokojenie potrzeb króla i skarbu nadwornego. Siedzibą urzędu ekonoma był zamek królewski w Malborku. Zachował się obszerny zbiór dokumentacji ekonomii, w skład którego wchodzi min. kontrakty zawierane między monarchami a kolejnymi ekonomami. W niniejszym opracowaniu przedstawiono dotychczas niepublikowany dokument kontraktu zawartego przez króla Jana Kazimierza ze starostą sztumskim Zygmuntem Guldensternem w 1651 roku. Stanowi on cenne uzupełnienie dotychczas publikowanych źródeł do dziejów ekonomii malborskiej w XVII w.

ABSTRACT

The Malbork economy was one of the most profitable royal economies. Based on the 1590 parliamentary constitution, it was included in the so-called royal table estates, intended solely to meet the needs of the king and the court treasury. The seat of the treasurer's office was the royal castle in Malbork. An extensive collection of documentation of the treasury has been preserved, including, among other things, contracts between monarchs and successive treasurers. This paper presents a hitherto unpublished document of the contract concluded by King John Casimir

with the starost of Sztum, Sigismund Guldenstern, in 1651. It is a valuable addition to previously published sources on the history of the Malbork economy in the 17th century.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Malborker Wirtschaft war eine der profitabelsten königlichen Volkswirtschaften. Aufgrund der Sejm-Verfassung von 1590 wurde es in die sogenannte Sejm-Verfassung aufgenommen königliche Tafelgüter, die ausschließlich dazu bestimmt waren, den Bedarf des Königs und der Hofkasse zu decken. Der Sitz des Schatzamtes war das königliche Schloss in Malbork. Erhalten ist eine umfangreiche Sammlung wirtschaftlicher Dokumentation, zu der unter anderem gehören: Verträge, die zwischen Monarchen und nachfolgenden Schatzmeistern geschlossen wurden. Diese Studie präsentiert ein bisher unveröffentlichtes Dokument des Vertrags, den König Johann Kasimir 1651 mit dem Starost von Sztum, Zygmunt Guldenstern, schloss. Es ist eine wertvolle Ergänzung zu bisher veröffentlichten Quellen zur Geschichte der Malborker Wirtschaft im 17. Jahrhundert.

Publikację źródeł do dziejów ekonomii malborskiej zapoczątkowano w latach 1959–1971 w serii wydawniczej „Fontes” Towarzystwa Naukowego w Toruniu¹. Wydano wówczas drukiem rejestr dochodów zamku malborskiego z dóbr żuławskich wykonany w 1510 roku na zlecenie króla Zygmunta I Starego przez ówczesnego pisarza skarbu królewskiego Jana Balińskiego² oraz lustracje (a właściwie według ówczesnej terminologii „rewizje”)³ ekonomii z lat 1590, 1607, 1635, 1649, 1675, 1696, 1707 i 1711. Ich znaczenie dla badań nad dziejami gospodarczymi Rzeczypospolitej nie może być niedoceniane, gdyż ekonomia malborska zaliczała się do najważniejszych i najbardziej dochodowych królewskich pozostających do bezpośredniej dyspozycji monarchów⁴.

Należy w tym miejscu ponownie podkreślić, że używanie nazwy „ekonomia malborska” w odniesieniu do większości XVI stulecia jest nieuprawnione. W tym okresie królewskiej żuławskie określano oficjalnie mianem „dóbr zamku malborskiego”⁵. Już przed laty słusznie zwrócił na ten fakt uwagę Stanisław Hoszowski.

¹ Seria wydawnicza *Źródła do dziejów ekonomii malborskiej*, t. 1, wyd. W. Hejnosz, Toruń 1959; t. 2, wyd. W. Hejnosz, J. Gronowski, Toruń 1960; t. 3, wyd. W. Hejnosz, J. Gronowski, Toruń 1963; t. 4, wyd. W. Hejnosz, J. Waluszewska Toruń 1967; t. 5, wyd. W. Hejnosz, Toruń 1971.

² Szerzej na temat zadań zleconych Balińskiemu – zob. R. Panfil, *Zamki w Prusach Królewskich po 1466 roku i prace remontowe w malborskim zamku w pierwszym dwudziestolecu panowania króla Zygmunta I Starego (do 1526 roku)*, „Studia Zamkowe” 2022, t. 9, s. 21–25.

³ Szerzej omówienie tego problemu – zob. *Regnum defendo ense et alis tego stricto/Królestwa bronię dobytym mieczem i osłaniam skrzydłami. Malbork w Prusach Królewskich*, t. 2: *Katalog wystawy w Muzeum Zamkowym w Malborku, 18 Września – 2 Stycznia 2022*, red. A. Dobry, R. Panfil, Malbork 2022, s. 187.

⁴ *Ibidem*, s. 131.

⁵ Szerzej na ten temat – zob. R. Panfil, *Dygnitarze, urzędnicy, duchowni i służba zamku malborskiego w latach 1552–1569 w świetle ksiąg rachunkowych administratorów*, „Studia Zamkowe” 2020, t. 7, s. 58–68; idem, *Zamek królewski i rezydencja monarchów polskich w Malborku (1457–1772)*, w: *Regnum defendo ense et alis tego stricto (Królestwa bronię dobytym mieczem i osłaniam skrzydłami). Malbork w Prusach Królewskich*, t. 1: *Prusy Królewskie i Malbork w okresie staropolskim (1454–1772)*, red. A. Dobry, R. Panfil, Malbork 2021, s. 192–196; idem, *Zamki w Prusach Królewskich...*, s. 21–25; *Regnum defendo ense...*, t. 2, s. 108–109, 123, 131, 139, 187.

Ekonomia jako instytucja została powołana do życia i włączona do dóbr stołowych króla dopiero konstytucją sejmową *Rationes stołu Króla Jegomości*, uchwaloną w 1590 roku⁶.

We wstępie do tomu pierwszego przywołanego wydawnictwa Janusz Hejnosz w wyczerpujący sposób przedstawił stan zasobu źródłowego dotyczących tej ekonomii przechowywanego w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie oraz w innych archiwach⁷, co zwalnia autora z obowiązku ponownego szczegółowego ich omawiania w tym miejscu⁸.

Pośród źródeł odnoszących się do ekonomii malborskiej pozostają, nadal w większości nieopublikowane, kontrakty z ekonomami⁹. Przechowywane są one w Archiwum Akt Dawnych, w zespole Metryki Koronnej, w dziale „Lustracje” (Dz. XVIII). Wynika to z faktu, iż lustracje sporządzano w trzech egzemplarzach przechowywanych tradycyjnie w Metryce Koronnej, Archiwum Skarbu Koronnego i u tenariusza. Niektóre kontrakty wpisywano też do ksiąg Metryki Koronnej, jak chociażby pierwszy kontrakt zawarty w 1590 roku przez króla Zygmunta III ze Stanisławem Kostką¹⁰. Zgodnie z wprowadzoną od początku regułą, zawarcie kontraktu poprzedzało przeprowadzenie na podstawie mandatu królewskiego rewizji dóbr ekonomii przez wyznaczonych do tego celu komisarzy. Miało to miejsce po śmierci lub rezygnacji poprzedniego administratora¹¹. Po wykonaniu tych czynności podpisywano roczny kontrakt z nowym ekonomem, po upływie zaś tego czasu przedłużano go na kolejny, trzyletni, albo nawet dłuższy okres. Przykładowo drugi kontrakt ze wspomnianym Stanisławem Kostką zawarto w roku następnym już na lat sześć¹². Taka sama sytuacja miała miejsce w przypadku ekonomia Gerarda Denhoffa, z którym podpisano najpierw umowę na rok i sześć tygodni (od października 1635 do końca 1636 roku), a następnie sześcioletni kontrakt (1 stycznia 1637 – 31 grudnia

⁶ We wstępie do edycji pierwszej lustracji dóbr województw malborskiego i chełmińskiego uczony ten napisał: *Niestłusznie przeocza się ten fakt w bieżącej literaturze historycznej [...] pisząc [...] o ekonomii malborskiej już w latach 1510–1529 i 1570-tych, bez uprzedzenia czytelnika o umownym charakterze takiego postępowania. W tym bowiem okresie dobra królewskie [...] tj. Wielka i Mała Żuława, były oficjalnie określane mianem dóbr zamku malborskiego, a nigdy ekonomii malborskiej, która jako instytucja powstała dopiero w 1590 r.* – zob. *Lustracja województw malborskiego i chełmińskiego 1565*, wyd. S. Hoszowski, Gdańsk 1961, s. XVIII, przyp. 43.

⁷ Archiwum Głównie Akt Dawnych, Zespół 9, Akta Ekonomii Malborskiej, 1510–1766.

⁸ Zob. *Przedmowa*, w: *Źródła do dziejów ekonomii malborskiej*, t. 1, wyd. W. Hejnosz, Łódź 1958, s. IX–XII.

⁹ Zaledwie jeden z nich, zawarty z Franciszkiem Janem Bielińskim przez króla Jana Kazimierza w 1663 r., został opublikowany przez piszącego te słowa w 2017 r. – zob. R. Panfil, *Kontrakt na ekonomię malborską z 1663 r.*, w: *W służbie zabytków. Księga Pamiątkowa ofiarowana Mariuszowi Mierzwińskiemu w 40-lecie pracy muzealnej w Malborku*, red. J. Hochleitner, K. Polejowski, Malbork 2017, s. 161–171. We wstępie do tejże edycji (s. 189) autor na podstawie starszej literatury błędnie wskazał początek powstania ekonomii malborskiej na rok 1511.

¹⁰ Archiwum Głównie Akt Dawnych, Metryka Koronna (dalej: AGAD, MK) 135, k. 835v-836, *Oeconomia Mariaenburgensis Stanislawo Kostka confertur*.

¹¹ Np. w przypadku ww. Stanisława Kostki, rewizję ekonomii rozpoczęto 1 lipca a kontrakt król podpisał 17 VIII 1590 r. w Warszawie.

¹² AGAD, MK 136, *Locatur in arendam Oeconomia Mariaenburgensis G. Stanislawo Kostka* - k. 169-170.

1642 roku)¹³. Te same zasady odnosiły się do następcy Denhoffa – Zygmunta Guldensterna, którego kontrakt stanowi przedmiot niniejszego opracowania. Po śmierci Gerarda Denhoffa, który zmarł w grudniu 1648 roku, w marcu następnego roku król Jan Kazimierz wydał instrukcję dla komisarzy zawierającą wymagania dotyczące sposobu skontrolowania dóbr ekonomii i mandat do poddanych żuławskich nakazujący poddanie się kontroli. Komisarze przeprowadzili rewizję w malborskim zamku i na Żuławach Malborskich w maju 1649 roku¹⁴. Pierwszy kontrakt podpisany z Guldensternem obowiązywał przez rok (1 styczeń – 31 grudzień 1650 roku), drugi zaś podpisano na trzy lata (1 styczeń 1651 – 31 grudzień 1653 roku). Z wykonania każdej umowy tenentariusz był kwitowany przez podskarbiego nadwornego¹⁵.

Wspomniany Zygmunt Guldenstern (1598–1666) był synem szwedzkich imigrantów z rodu Gyllenstierna. Swoją karierę zaczynał jeszcze na dworze Zygmunta III. Za zasługi dla tego monarchy na sejmie koronacyjnym w 1633 roku wraz z bratem Erykiem otrzymał polski indygenat¹⁶. W 1635 roku powołany został do królewskiej Komisji Okrętowej, gdzie współpracował z Gerardem Denhoffem. W 1636 roku, dzięki pośrednictwu Leszczyńskich, poślubił Annę z Czemów, córkę kasztelana chełmińskiego Fabiana, będącego ostatnim męskim przedstawicielem tego rodu. W posagu wniosła mu ona starostwo sztumskie, co skutkowało osiedleniem się Guldensterna w Prusach Królewskich. W 1649 roku uzyskał od Jana Kazimierza nadanie wakującej ekonomii malborskiej, którą objął, jak już wspomniano z dniem 1 stycznia 1650 roku. Na stanowisku ekonoma przetrwał do marca 1656 roku, czyli do momentu kapitulacji malborskiego zamku przez wojskami szwedzkimi. Po pokoju oliwskim król z nieznanых powodów nie powierzył mu już po raz kolejny administracji ekonomii¹⁷.

Niestety, pierwszy kontrakt króla z Guldensternem nie zachował się, znany jest tylko drugi, którego pełny tekst zaprezentowany został poniżej. Podpisany on został 29 marca 1651 roku w Warszawie, choć obowiązywał od dnia 1 stycznia tegoż roku. Jak zaznaczono na początku tegoż dokumentu, król był zadowolony z działalności gospodarczej Guldensterna w ekonomii *doznawszy w przeszłym roku pilnego w administrowanie oeconomiej naszej malborskiej i z przymnożeniem prowentów gospodarstwa*, co było bezpośrednią przyczyną prolongaty. Ekonom wywiązał się również z kolejnego kontraktu, na dowód czego otrzymał kwitancję wystawioną przez podskarbiego nadwornego Bogusława Leszczyńskiego 28 lutego 1654 roku

¹³ AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, Rachunki królewskie 1615–1667 (dalej: ASK, RK), zesp. 7, sygn. 336, k. 203–205, 269v.–274v., *Xięga czyniąca Liczby i Kwitacye z różnych Starostw, Ekonomiów, Arend*.

¹⁴ *Źródła do dziejów ekonomii malborskiej...*, t. 3, s. 3–6.

¹⁵ AGAD, ASK, RK, zesp. 7, k. 353–354v., 365–371, *Xięga czyniąca...*

¹⁶ *Volumina Constitutionum*, Vol. 2: 1627–1640, Warszawa 2013, s. 227 – *Indygenat Guldensternów*.

¹⁷ M. Pelczar, *Guldenstern Zygmunt (1598–1666)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 9, Wrocław–Warszawa–Kraków 1960–1961, s. 141–142.

w Warszawie¹⁸. Skwitowanie Guldensterna skutkowało podpisaniem z nim kolejnego kontraktu, który obowiązywał od 1 stycznia 1654 do 31 grudnia 1656 roku¹⁹.

Oryginał przedłożonego tekstu źródłowego znajduje się w zasobie Archiwum Głównego Akt Dawnych, zespół: Lustracje, dział XVIII. Przy opracowaniu tekstu oparto się na *Instrukcji wydawniczej dla źródeł nowożytnych od XVI do połowy XIX w.*, red. K. Lepszy²⁰. Pisownię zmodernizowano według obecnie stosowanych zasad. Dla większej przejrzystości tekstu w nawiasach kwadratowych umieszczono skróty lub brakujące litery i uzupełniono daty z nazwą lat zapisanych po części cyframi rzymskimi. Objasnienia do osób wymienionych w tekście jedynie z urzędu a także użytych niektórych wyrażen podano w przypisach dolnych.

Tekst źródłowy

Oryginał:

Archiwum Główne Akt Dawnych,
zespół: AGAD, MK, Lustracje, dz. XVIII, s. 6-10.

[s. 6] Contract o arendę oeconomiej malborskiej z urodzonym Guldensternem, starostą sztumskim, do lat n[umer]o 3, które się zaczęły die 1[mo] Januarii 1651 a kończyć się będą die ultima Decembr[is] 1653.

Jan Kazimierz, z Bożej Łaski Król Polski etc.

Oznajmujemy wszem wobec y każdemu z osobna, komu to wiedzieć należy. Iz my doznawszy w przeszłym roku pilnego w administrowanie oeconomiej [s. 7] naszej malborskiej i z przymnożeniem prowentów gospodarstwa, urodzonego Zygmunta Guldensterna, starosty sztumskiego, dworzanina naszego pokojowego, tym chętniej onemu pomienioną oekonomią naszą malborską w arendę podać umyśliłimy. Jakoż tym listem naszym ze wszystkimi miastami, zamkiem malborskim, folwarkami, wsiami, młynami, czynszami, Olendrami, gburami, ratajami, rybitwami, pastwiskami, tak w Wielkiej jako i w Małej Żuławie²¹ leżącymi, żadnych nie wyjmując, z zupełną

¹⁸ AGAD, ASK, RK, zesp. 7, *Xięga czyniąca...*, *Quit z Oeconomiej Malborskiej Je^o Mci Panu staroście Sztumskiemu za lat N^o 3 Arendy zaczęte a die prima Januarii 1651 a skończone die ultima Decembris 1653, także Gottspheñigu w tychże leciech wybranego* -, k. 365–371.

¹⁹ AGAD, MK, Lustracje, dz. XVIII, *Prolongatia Contractu Oeconomiej Malborskiej Urodzonemu Zygmuntowi Guldensternowi Staroście Sztumskiemu do lat N^o 3 zaczętych a die 1. Januarii 1654 a kończących się ultima Decembris 1656*, s. 42–46.

²⁰ J. Tandecki, K. Kopiński, *Edytorstwo źródeł historycznych*, Warszawa 2014, załącznik 4, s. 359–384.

²¹ Wielkie i Małe Żuławy Malborskie.

jurysdykcją, *cum omnibus et singulis attinentis, pertinentis, fructibus, usibus, redditibus et emolumentis*, do lat trzech, immediate i nierozdzielnie po sobie idących, które się zaczęły od dnia Nowego lata²² w roku terazniejszym MDC Pięćdziesiątym Pierwszym [1651], a kończyć się będą dnia ostatniego miesiąca grudnia, w roku MDC Pięćdziesiątym Trzecim [1653], tym sposobem i za kondycjami niżej opisanymi, pus[z]czamy i podajemy. Względem której arendy urodzony Zygmunt Guldenstern, starosta nasz sztumski, powinien będzie za każdy rok zupełny trzymania swego arendy, do skarbu naszego dawać summę złotych ośmdziesiąt tysięcy polskich. A to dwiema ratami: pierwszą ratę, złotych czterdzieści tysięcy na dzień i święto S. Jana Krzyciela²³, w roku terazniejszym MDC Pięćdziesiątym Pierwszym [1651]. Drugą ratę na dzień Nowego lata²⁴ w Roku MDC Pięćdziesiątym Wtórym [1652], złotych także czterdzieści tysięcy polskich i tak każdego roku do wyjścia lat trzech po sobie idących, pomienioną summę złotych ośmdziesiąt tysięcy dwiema ratami, za kwitami²⁵ skarbowymi, do skarbu naszego, czasów swych nie uchybiając²⁶, wnosić i płacić nieodwłocznie²⁷ powinien będzie.

Jeżeli byśmy też piechoty tej, która tam na zamku malborskim zostawa²⁸ nie potrzebowali, tedy sumpt roczny²⁹, ten który na nich z prowentów tejże oeconomiej wychodzi, urodzony oeconom nasz do skarbu naszego przy ratach wyżej mianowanych, oddać powinien będzie.

Extra arendam [s. 8] zaś wychowanie³⁰ urzędnikom zamkowym, czeladzi folwarkowej z ich salariami³¹ odprawować będzie. Pensją także wielmożnemu wojewodzie chełmińskiemu³², jako podskarbiemu ziem pruskich³³ należącą wydawać. Jaśnie Wielmożnemu kasztelanowi gnieźnieńskiemu³⁴, ochmistrzowi królowej Jej M[i]łości Panię małżonki naszej, jako staroście malborskiemu, Prowizją jego zwyczajną, tak pieniędzmi jako i zbożami i różnemi leguminami, na urząd starosty tamecznego należącą³⁵ wydawać będzie wedle opisania rewizyjnej³⁶.

²² Tzn. Nowego Roku.

²³ 24 czerwca.

²⁴ 1 stycznia.

²⁵ Kwitami.

²⁶ „Swego czasu nieuchybiając” – dotrzymując wyznaczonych terminów.

²⁷ Tzn. niezwłocznie.

²⁸ Mowa o stałej załodze zamku malborskiego, jednostce utworzonej na początku XVI w. według zarządzeń ordynacji króla Zygmunta I Starego – zob. *Regnum defendo ense...*, t. 2, s. 204–207.

²⁹ Roczny nakład pieniężny, koszt utrzymania.

³⁰ Tzn. utrzymanie.

³¹ Salarium – wynagrodzenie za pracę, zapłata, pensja.

³² Wojewodą chełmińskim był wówczas Jan Kos (zm. 1662) – zob. *Urządnicy Prus Królewskich XV–XVIII wieku. Spisy*, opr. K. Mikulski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 215.

³³ Temat wypłaty tej pensji omówiono we wstępie.

³⁴ Jan Leszczyński (1603–1678), kasztelan gnieźnieński w latach 1644–1653, zarazem starosta malborski.

³⁵ Zob. *Urząd JMP starosty malborskiego*, w: *Źródła do dziejów ekonomii malborskiej...*, t. 5, s. 19–21.

³⁶ Prawdopodobnie chodzi o rewizję z 1649 roku.

Kapłanom kościoła zamku malborskiego i sługom kościelnym diaria³⁷ wedle ordinacyjej i postanowienia dawnego³⁸, za recognicyjami³⁹ ręcznymi tychże osób, każdego roku wypłacać, bez żadnej trudności i zwłoki powinien będzie⁴⁰.

Kwartę do Rawy⁴¹ każdego roku, swego czasu nie uchybiając, na Świątki do skarbu Rz[eczy]p[ospoli]tej płacić będzie według zwyczaju *ad rationem* tylko po złotych czterechset, która jeźeliby większa dekretem sejmowym skazana była, jako przed wojną pruską⁴² płacona bywała, tedy z tejsze summy do skarbu naszego należącej onę płacić każemy.

Poddany w oeconomiej malborskiej, tak w miastach, jako we wsiach, ma urodzony oeconom nasz zachować przy ich powinnościach i prawach, nic na nich nie podnosząc nad ich zwyczaje i rewizyje⁴³. Powinni także wsi oeconomiej naszej malborskiej z dawna pewne, pomocy do zamku naszego malborskiego oddawać; przeto gdy tego potrzeba ukaże [się], urodzony oeconom nasz ma tę powinność ich egzekwować i przestrzegać, aby się nikt tej powinności nie zdzierał, ale ją bez żadnego omieszkania, czasy robotne wyjąwszy. A gdzie by też w kupna al[ia]s Gotzfeniki⁴⁴ w tym roku, albo w drugim i trzecim podczas arendy pomienionej przypadły⁴⁵, takowe do skarbu naszego należeć będą, z których dziesiąty grosz urodzonemu arendarzowi naszemu należeć [s. 9] będzie.

*Casus fortuiti*⁴⁶ z dopuszczenia Bożego, jako powietrze⁴⁷ na ludzie i bydło, ogień piorunowy⁴⁸, przypadkowy, wtargnienie nieprzyjaciela koronnego, wody gwałtownej wylanie, z czego by *enorme damnum*⁴⁹ nastąpiło, na takowe wszy[st]kie, które by się *non per incuriam*⁵⁰ urodzonego oeconomia, namiestnika⁵¹ i czeladzi jego stały, i którym by rozum ludzki żadnym sposobem zabieżeć⁵² nie mógł, za wczesnym obwies[z]

³⁷ Na temat duchowieństwa zamkowego szerzej – zob. R. Panfil, *Dygnitarze, urzędnicy, duchowni...*, s. 75–81.

³⁸ Chodzi o ordynację Zygmunta I Starego z 1521 r. – ibidem, s. 58–62.

³⁹ Recognitia – zeznanie.

⁴⁰ Było to tym bardziej istotne, że ekonom był luteraninem.

⁴¹ Kwarta do Rawy – wedle uchwały sejmowej 1/4 dochodu z królewskich ziem miało być przeznaczone na utrzymanie stałego wojska, tzw. wojska kwarcianego.

⁴² Chodzi o wojnę o ujście Wisły (1626–1629) i okres rozejmu w Altmarku (1629–1635), kiedy ekonomia malborska znajdowała się pod okupacją szwedzką, a następnie w sekwestrze brandenburskim.

⁴³ Rewizja – rewizja dóbr ekonomii – zob. *Rewizyja*, w: *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. K. Wilczewska, L. Woronczakowa t. 35, Warszawa 2011, s. 222–223.

⁴⁴ Gotzfenik, Gocfenik, Gotzspfenig (od niem. *Gottespfennig*) – zadatek przy zawarciu kontraktu kupna względnie najmu, jednorazowa opłata pieniężna przy zawarciu kontraktu zwana „wkupnym” – zob. *Glosarium wyrazów i zwrotów ze średniowiecznych źródeł pruskich*, opr. K. Kopiński, J. Tandecki, Toruń 2011, s. 99.

⁴⁵ Na marginesie dopisek: *Gotzfeniki Skarbowi należeć ma*.

⁴⁶ Casus Fortuitus – przypadek losowy.

⁴⁷ Tzn. epidemia choroby zakaźnej.

⁴⁸ Na marginesie dopisek: *Casus fortuiti*.

⁴⁹ Enorme damnum – ogromne zniszczenie.

⁵⁰ Non per incuriam – nie przez zaniedbanie, nie z winy ekonomia lub jego urzędników.

⁵¹ Tu: wiceekonom, zastępca ekonomia.

⁵² Tzn. zapobiec.

c[z]eniem i za zesłaniem na obejrzenie takowych szkód przez rewizory nasze, baczenie na to mieć będziemy i słuszną *defalkacyją*⁵³ uczynić obiecujemy.

A po wyjściu lat arendy wyżej opisanej wszystkie oekonomią malborską a zamkiem, miastami, młynami, wsiami, karczmami, browarami, folwarkami, z domostwy, budynkami, stodołami, oborami, stawy, jeziorami, lasami, borami i zgoła *cum omnibus attinen[tis]. pertinentus eo spectan[tis]* z polami także dobrze uprawionemi, oziminą dobrze zasianemi, urodzony oekonom nasz skarbowi naszemu powinien oddać. Jarych zbóż także wedle potrzeby na zasiewek i rzeczy ogrodnych, więc legumin i innej wszelakiej żywności, na obe[j]ście i wychowanie czeladzi folwarkowej do czasu słusznego zostawić powinien. Przypłodek⁵⁴ także wszelakiego bydła folwarkowego⁵⁵, połowica skarbowi naszemu, a druga urodzonemu oekonomowi naszemu, należeć będzie⁵⁶.

W tych tedy wszy[s]tkich kondycjach⁵⁷, punktach i powinnościach, żadnej z nich nie ekscypując⁵⁸, jako są wyrażone, *tam in toto quam in parte*, ma urodzony Zygmunt Guldenstern, starosta sztumski, oekonom nasz malborski, nam i skarbowi naszemu dosyć czynić, pod warunkiem⁵⁹ procesu skarbowego na sejmie MDCVII° [1607] roku uchwalonym, do którego się z potomkami swymi niniejszym kontraktem referuje i obliguje. A my słowem naszym królewskim obiecujemy tegoż urodzonego oeconomu naszego malborskiego, albo *in casu mortis*, potomków jego, w spokojnym używaniu i posesyjej ekonomiej malborskiej przy satysfakcyjej *conditio*m wzwyż mianowanym do wy[j]ścia lat trzech arendy tej zachować. Dla lepszej wiary i pewności, *contract ten* ręką naszą podpisaliśmy i pieczęcią koronną zapieczętować rozkazaliśmy.

Działo się w Warszawie dnia XXIX° [29] Miesiąca Marca Roku Pańskiego MDCLI° [1651] [s. 10] panowania królestw naszych polskiego i szwedzkiego III° [3] roku.

Jan Kazimierz Król

Tomasz Leżeński⁶⁰

⁵³ Defalkować – potrącać, ujmować – zob. *Defalkować*, w: *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 4, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969, s. 569.

⁵⁴ Przypłodek – przychówek, potomstwo (o zwierzętach) – zob. *Przypłodek*, w: *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 33, Warszawa 2009, s. 592.

⁵⁵ Porównaj: *Inwentarz bydła różnego i koni, także sprzętu domowego na wszystkich folwarkach do ekonomiej malborskiej należących, Anno Domini 1650 Die 15 Februarii spisany – Źródła do dziejów ekonomii malborskiej*, t. 3, s. 91–98.

⁵⁶ Na marginesie dopisek: *Przypłodek bydła połowica skarbowi należy*.

⁵⁷ Tzn. warunkach.

⁵⁸ Tzn. nie wyłączając żadnego z warunków kontraktu.

⁵⁹ Tzn. pod rygorem.

⁶⁰ Tomasz Leżeński (ok. 1603–1675) – ówczesnie sekretarz królewski i pisarz skarbu koronnego, kanonik krakowski i warszawski, opat wąchocki – zob. P. Mazur, *Poczet biskupów chełmskich obrządku łacińskiego*, Chełm 2012, s. 34–35.

BIBLIOGRAFIA**Źródła archiwalne**

Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Skarbu Koronnego, Rachunki królewskie (AGAD, ASK, RK):
Quit z Oeconomiej Malborskiej Je° Mci Panu staroście Sztumskiemu za lat N° 3 Arendy zaczęte a die prima Januarii 1651 a skończone die ultima Decembris 1653, także Gottspheñigu w tychże leciech wybranego, zesp. 7, sygn. 336.
Księga czyniąca Liczby i Kwitacye z różnych Starostw, Ekonomiów, Arend, zesp. 7, sygn. 336

Archiwum Główne Akt Dawnych, Metryka Koronna:

- Locatur in arendam Oeconomia Mariaenburgensis G. Stanislao Kostka - AGAD, MK 136.
- Oeconomia Mariaenburgensis Stanislao Kostka confetur - AGAD, MK 135.
- Prolongatia Contractu Oeconomiej Malborskiej Urodzonemu Zygmuntowi Guldensternowi Staroście Sztumskiemu do lat N° 3 zaczętych a die 1. Januarii 1654 a kończących się ultima Decembris 1656 – AGAD, MK, Lustracje, dz. XVIII.

Źródła drukowane

Lustracja województw malborskiego i chełmińskiego 1565, wyd. S. Hoszowski, Gdańsk 1961.
R. Panfil, *Kontrakt na ekonomię malborską z 1663 r.*, w: *W służbie zabytków. Księga Pamiątkowa ofiarowana Mariuszowi Mierzwińskiemu w 40-lecie pracy muzealnej w Malborku*, red. J. Hochleitner, K. Polejowski, Malbork 2017.
Volumina Constitutionum, Vol. 2: 1627–1640, Warszawa 2013.
Źródła do dziejów ekonomii malborskiej, t. 1, wyd. W. Hejnosz, Łódź 1958.
Źródła do dziejów ekonomii malborskiej, t. 3, wyd. W. Hejnosz, J. Gronowski, Toruń 1963.
Źródła do dziejów ekonomii malborskiej, t. 5, wyd. W. Hejnosz, Toruń 1971.

Słowniki

Glosarium wyrazów i zwrotów ze średniowiecznych źródeł pruskich, opr. K. Kopiński, J. Tandecki, Toruń 2011.
Słownik polszczyzny XVI wieku, t. 4, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969.
Słownik polszczyzny XVI wieku, t. 33, Warszawa 2009.
Słownik polszczyzny XVI wieku, t. 35, Warszawa 2011.

Opracowania

Mazur P., *Poczet biskupów chełmskich obrządku łacińskiego*, Chełm 2012
Panfil R., *Dygnitarze, urzędnicy, duchowni i służba zamku malborskiego w latach 1552–1569 w świetle ksiąg rachunkowych administratorów*, „Studia Zamkowe” 2020, t. 7.
– *Zamek królewski i rezydencja monarchów polskich w Malborku (1457–1772)*, w: *Regnum defendo ense et alis tego stricto (Królestwa bronię dobytym mieczem i osłaniam skrzydłami). Malbork w Prusach Królewskich*, t. 1: *Prusy Królewskie i Malbork w okresie staropolskim (1454–1772)*, red. A. Dobry, R. Panfil, Malbork 2021.
– *Zamki w Prusach Królewskich po 1466 roku i prace remontowe w malborskim zamku w pierwszym dwudziestolecu panowania króla Zygmunta I Starego (do 1526 roku)*, „Studia Zamkowe” 2022, t. 9.
Pelczar M., *Guldenstern Zygmunt (1598–1666)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 9, Wrocław–Warszawa–Kraków 1960–1961.
Regnum defendo ense et alis tego stricto/Królestwa bronię dobytym mieczem i osłaniam skrzydłami. Malbork w Prusach Królewskich, t. 2: *Katalog wystawy w Muzeum Zamkowym w Malborku, 18 Września – 2 Stycznia 2022*, red. A. Dobry, R. Panfil, Malbork 2022.
Tandecki J., Kopiński K., *Edytorstwo źródeł historycznych*, Warszawa 2014.
Urzędnicy Prus Królewskich XV–XVIII wieku. Spisy, opr. K. Mikulski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990.

